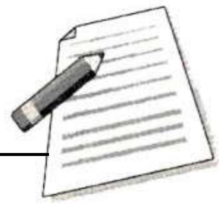

୩୫

ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା ଓ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର

(Political Executive and Bureaucracy)

ଉପକ୍ରମ :

ସରକାର ଦୁଇଟି ସ୍ତମ୍ଭ ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଗୋଟିଏ ହେଲା **ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା** (Political Executive) ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ହେଲା ସ୍ଥାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା (Permanent Executive) । କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା ଦ୍ୱୟର ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମରେ ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସଫଳତାର ସହିତ ଚାଲୁ ରହେ ।

ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକାର ଅନ୍ୟନାମ ହେଲା ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ । ସ୍ଥାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା କହିଲେ ଆମେ ବୁଝୁଁ – ଅମଲାତନ୍ତ୍ର (Bureaucracy) କୁ । ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ବେସାମରିକ ଅଧିକାରୀ (ବିଭାଗୀୟ ସଚିବ)ଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଭାଗର ସର୍ବ ନିମ୍ନପଦସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀ (ପିଅନ)ଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଏହି ଅମଲାତନ୍ତ୍ର (ବ୍ୟୁରୋକ୍ରାଟ୍) ବର୍ଗର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ଏହି ପାଠରେ ତୁମେ ପଢ଼ିବ :

ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭୂମିକା, ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା (ମନ୍ତ୍ରୀ)ଙ୍କର ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପର୍କ । ଶେଷରେ ତୁମେ ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିବ, ପ୍ରଶାସନିକ ସଂସ୍କାର ସଂମ୍ପର୍କିତ ସୁପାରିଶ ଯାହା ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ଉଭୟ ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା (ମନ୍ତ୍ରୀ) ଓ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପର୍କକୁ ଅଧିକ ସୁଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ ।

ଏହି ପାଠର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ:

ଏହି ପାଠଟି ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପରେ ତୁମେ ଜାଣି ପାରିବ;

- ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ବା ସଂଜ୍ଞା ବିଷୟରେ;
- ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ବିଷୟରେ;
- ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା ଓ ସରକାରର ପ୍ରଶାସନିକ ଅଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମ୍ପର୍କର ବିଶ୍ଳେଷଣ ବିଷୟରେ;
- ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପୁଜୁଥିବା ମାନସିକ ଅବସାଦ (stress) ସମ୍ପର୍କରେ;
- ପ୍ରଶାସନିକ ସଂସ୍କାର ଆୟୋଗର ସୁପାରିଶ ସମ୍ପର୍କରେ;
- ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ରାଜନୀତିକରଣ ତଥା ସାଂପ୍ରତିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ସମ୍ପର୍କରେ;

୩୫.୧ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥ ବା ସଂଜ୍ଞା (Meaning of Bureaucracy) :

ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନଟି ମନରେ ଉଠେ– ଅମଲାତନ୍ତ୍ର କହିଲେ ଆମେ କ'ଣ ବୁଝୁ ? ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ଶବ୍ଦର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂଜ୍ଞା ନାହିଁ । ବିଭିନ୍ନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏହାର ସଂଜ୍ଞା ଭିନ୍ନ । ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦ ଅମଲା ଓ ତନ୍ତ୍ରକୁ ନେଇ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ଶବ୍ଦଟି ଗଠିତ । ଏହାର ସରଳ ତଥା ଆଭିଧାନିକ ଅର୍ଥ ହେଲା – ଅମଲା ଶାସନ ବା ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଶାସନ । ଏହି ଶବ୍ଦର ଏକ ନ-କାରତ୍ମକ ଅର୍ଥ ଅଛି । ସାଧାରଣରେ ଏହାର ଅନ୍ୟନାମ ହେଲା 'ନାଲିଫିତା ଶାସନ' ବା ବିଳମ୍ବିତ ଓ ବ୍ୟୟ ବହୁଳ ଶାସନ । ଏକ ନିକମା ତଥା ଆଇନର ପରିସୀମା ମଧ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଅନମନୀୟ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ମଧ୍ୟ 'ଅମଲାତନ୍ତ୍ର' ବା 'ଅମଲା ଶାସନ' କୁହାଯାଏ ।

ମାତ୍ର ସକାରାତ୍ମକ ଭାବରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର କହିଲେ ଆମେ ବୁଝୁ ଏକ ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ବା ପ୍ରଚେଷ୍ଟାକୁ ଯାହା ଦ୍ଵାରା ସରକାର ସୁଚାରୁ ରୂପେ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରେ । ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର କହିଲେ ଆମେ ବୁଝୁ – ଏକ ସୁ-ଶାସନ ବା ସୁପରିଚାଳିତ ପ୍ରଶାସନକୁ ।

ସାଧାରଣତଃ ସରକାରୀ କଳ କହିଲେ ବୁଝାଏ ଏକ ବିରାଟ ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଯାହାର ସୁପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ଵ ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଛି 'ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀ' (ବ୍ୟୁରୋକ୍ରାଟ୍) ବା ସାଧରଣ ଅର୍ଥରେ ଏକ ବିଶାଳକାୟ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ହାତରେ । କେତେକ ବିଦ୍ଵାନଙ୍କ ମତରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ହେଉଛି ସରକାରଙ୍କର 'ଚତୁର୍ଥ ଅଙ୍ଗ' (Fourth Estate) । ତେବେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ଗୁରୁତ୍ଵକୁ କଦାପି ଏଡ଼ାଇ ଦେଇ ହେବ ନାହିଁ ।

ବିଶିଷ୍ଟ ଜର୍ମାନୀ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନୀ, **ମ୍ୟାକ୍ସ ୱେବର** (Max Weber) ଦେଇଛନ୍ତି ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ଏକ ସୁଚିନ୍ତିତ ତଥା ସୁପରିକଳ୍ପିତ ସଂଜ୍ଞା, ଯାହାର ବିଶ୍ଳେଷଣ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଅଛି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ବିବେକାନୁମୋଦିତ ତଥା ପାରଙ୍ଗମ (effcient) ବା ପାରଦର୍ଶିତା ଭିତ୍ତିକ ସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ମ୍ୟାକ୍ସ ୱେବରଙ୍କ **'ଆଦର୍ଶ-ଅମଲାତନ୍ତ୍ର'** (Ideal Type of Bureucracy) ର ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ନିମ୍ନପ୍ରକାରର –

୧। ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦାୟିତ୍ଵର ପରିସୀମା ମଧ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ।

୨। ଏହା ଏକ ସୋପାନୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା (hierarchical system) ଯେଉଁଥିରେ ପଦସ୍ଥ ଅଧିକାରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଅଧସ୍ତନ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିଥା'ନ୍ତି ।

୩। ଲିଖିତ ନିୟମାବଳୀ (Rules) ଅନୁସାରେ ସରକାରୀ ଫାଇଲରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଲିଖିତ ମନ୍ତବ୍ୟ (Notes) ଜରିଆରେ ପ୍ରଶାସନିକ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଥାଏ ।

୪। ସମାନଭାବରେ ଆଇନର ତର୍ଜମା ଓ ବ୍ୟବହାର, ଯେଉଁଥିରେ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ଵାର୍ଥ ଜଡ଼ିତ ନୁହେଁ ।

୫। ରାଜନୈତିକ ନିରପେକ୍ଷତା (Political Neutrality) ।

୬। ପ୍ରଶାସନିକ ସ୍ତରରେ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ 'ଅଜ୍ଞାତବାସ ଭାବ' ବା 'ଅଦୃଶ୍ୟମାନଭାବ' (Anonymity).

ମ୍ୟାକ୍ସ ୱେବରଙ୍କର ଏହି ବିଶ୍ଳେଷଣରୁ ଏତିକି କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର କହିଲେ ବୁଝାଏ ଏକ ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ, ଯାହା ନିରପେକ୍ଷ, ଯାହା ଲିଖିତ ଆଇନର ପରିସୀମା ଦ୍ଵାରା ଆବଦ୍ଧ, ଯାହା ସୋପାନୀ-ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସଂଗଠିତ ଓ ଯାହା ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ଵାର୍ଥକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଇ ନଥାଏ । ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବିନା ସରକାର ଚାଲିପାରେ ନାହିଁ ଓ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ବାଦ ଦେଲେ ସରକାରୀ କଳ ଅଚଳ ଏବଂ ସ୍ଥାଣୁ ହୋଇପଡ଼େ ଓ ସରକାରଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳରେ ପହଂପାରେ ନାହିଁ ।

ପାଠ ସମ୍ପର୍କିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ ୩୫.୧

ପ୍ରଦତ୍ତ ବିକଳ୍ପ ମଧ୍ୟରୁ ସଠିକ୍ ବିକଳ୍ପ ଚୟନ କରି ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର ।

(କ) ସଂସଦୀୟ ଗଣତନ୍ତ୍ର ________ ଓ ________ ନାମକ ଦୁଇଟି ସ୍ତମ୍ଭ ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ।
(ସାମାଜିକ / ରାଜନୈତିକ / ଆର୍ଥନୀତିକ / ପ୍ରଶାସନିକ)

(ଖ) ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସମେତ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ________ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।
(ସାମାଜିକ / ଅର୍ଥନୈତିକ / ରାଜନୈତିକ)

(ଗ) ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକାର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ________ ।
(ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବା / ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ନିର୍ମାଣ କରିବା)

(ଘ) ପ୍ରଶାସନିକ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକାର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ________ ।
(ନୀତିଗୁଡ଼ିକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା / ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରଚାର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା)

(ଙ) ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ହେଉଛି ________ ଭିତ୍ତିକ । (ଅର୍ଥ / ଯୋଗ୍ୟତା)

(ଚ) ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ଚିନ୍ତାଧାରାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଥିଲେ, ଜର୍ମାନ ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନୀ ________ ।
(କାର୍ଲମାର୍କସ୍ / ମ୍ୟାକ୍ସ ୱେବର)

(ଛ) ମ୍ୟାକ୍ସ ୱେବରଙ୍କ ମତରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ________ ଓ ________ ସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ । (ପାରଙ୍ଗମ / ବିବେକାନୁମୋଦିତ / ଧୀର ବା ମନ୍ଥର / ଦୁର୍ଗନ୍ଧପୂର୍ଣ୍ଣ / ଦକ୍ଷ)

୩୫.୨– ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ଭୂମିକା:

ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ସମାଜର ଆଧୁନିକୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଏହା ଏକ ପ୍ରାକ୍-ଜରୁରୀ ଆବଶ୍ୟକତା । ବହୁ ବିକାଶୋନ୍ମୁଖୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ନିଜର ସାମାଜିକ ତଥା ଆର୍ଥନୀତିକ ବିକାଶ ପାଇଁ ସାମାଜିକ ସେବା ଯଥା, – ଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ସଡ଼କ ନିର୍ମାଣ, କୃଷି, ବିଦ୍ୟୁତ୍ ସରବରାହ ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥା'ନ୍ତି । ତେଣୁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ବିକାଶର ମୁଖ୍ୟ ସୂତ୍ର ହେଲା ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଫଳରେ ବିକାଶ ସମ୍ପର୍କିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଭୂମିକା ହେଲା ଏକ "ଆବିଷ୍କାରକର ଓ ଉପଦେଷ୍ଟାର" ପ୍ରଶାସନକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିବା ତଥା ସାମାଜିକ ପରିବେଶକୁ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ କରିବା ସହିତ ଏକ ସୁସ୍ଥ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ମନୋଭାବକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବା ହେଉଛି ପ୍ରଶାସନ ବା ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ମୁଖ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ଦିଗରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଦାନ ରହିଛି । ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି, ଯେ ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଜୀବନଧାରା ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକ ଗୁଣାତ୍ମକ ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବିକାଶମୂଳକ ଯୋଜନାର ରୂପରେଖ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ନିର୍ଭର କରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ନିଷ୍ଠା ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ ଉପରେ । ତେଣୁ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ପ୍ରଶାସନିକ ପାରଦର୍ଶିତା ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସାମାଜିକ ତଥା ଆର୍ଥନୀତିକ ବିକାଶ ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜରୁରୀ । ଯେଉଁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦୁର୍ବଳ ଓ ଯେଉଁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରଶାସନିକ ଅଧିକାରୀ ଦୁର୍ନୀତିଗ୍ରସ୍ତ ଓ ଅକ୍ଷମ, ସେହି ରାଷ୍ଟ୍ରର ବିକାଶ ସେତିକି ନିମ୍ନଗାମୀ ଓ ସେହି ରାଷ୍ଟ୍ର ସେତିକି ଅନଗ୍ରସର ଓ ଅବିକଶିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

Notes

ପାଠ ସମ୍ପର୍କିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ ୩୫.୨

ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର ।

(କ) ________ ହେଉଛି ମୁଖ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଯାହାଦ୍ୱାରା ରାଷ୍ଟ୍ରର ବିକାଶମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସଫଳ ରୂପାୟନ ହୋଇଥାଏ ।

(ଖ) ଅମଲାତନ୍ତ୍ର କେବଳ ________ କାର୍ଯ୍ୟକରେ ନାହିଁ; ଏହା ମଧ୍ୟ ________ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ପାଦନ କରିଥାଏ ।

୩୫.୩ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ଓ ରାଜନୀତି

୩୫.୩.୧ : ରାଜନୀତି ଓ ପ୍ରଶାସନର ପୃଥକୀକରଣ (Politics and Administration)

ସାଧାରଣ ପ୍ରଶାସନ (Public Administration) ର ପାରମ୍ପରିକ ଲକ୍ଷଣ ହେଲା, ପ୍ରଶାସନକୁ ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଭାବରୁ ଅଲଗା ରଖିବା । ରାଷ୍ଟ୍ରନୀତି ପ୍ରଚଳନ ବା ରାଷ୍ଟ୍ରନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ହେଉଛି ବିଧାନମଣ୍ଡଳର କାର୍ଯ୍ୟ, ମାତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନୀତିର ସଫଳ ରୂପାୟନ ଦାୟିତ୍ୱ ପ୍ରଶାସକଙ୍କ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ । ମାତ୍ର ପ୍ରଶାସକମାନଙ୍କୁ ରାଜନୀତିଠାରୁ ଦୂରେଇ ରଖାଯାଇଛି । ଏହାର ମୁଖ୍ୟକାରଣ ହେଲା, ପ୍ରଶାସନ ଓ ରାଜନୀତି ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି କ୍ଷମତାର ବିଭକ୍ତିକରଣ (Division of Power) ର, ଯଥା; ରାଜନେତାମାନେ ରାଷ୍ଟ୍ରନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରନ୍ତି ଓ ପ୍ରଶାସକ ଏହି ନୀତିଗୁଡ଼ିକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରନ୍ତି । କହିବାକୁ ଗଲେ, ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରାଜନେତାମାନଙ୍କର ଉପଦେଷ୍ଟା ହେଲେ ପ୍ରଶାସକ ବା ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀ । ସେହିପରି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନୀତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ବା ପ୍ରଚଳିତ ନୀତିର ବିକଳ୍ପ ବାହାର କରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର । ମାତ୍ର ଥରେ ଗୋଟିଏ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେଲାପରେ, ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀ ସେହି ନୀତିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ ଓ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇବା ସମୟରେ ନିରପେକ୍ଷତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ଅନ୍ୟ ଏକ ଲକ୍ଷଣ ହେଲା ଅଦୃଶ୍ୟ ବା ଅଦୃଷ୍ଟ ଭାବରେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବା । ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସମାନ ନ୍ୟାୟ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସମାନଭାବରେ ଆଇନକୁ ଲାଗୁ କରିବା ମଧ୍ୟ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ଗୁରୁ ଦାୟିତ୍ୱ । ତେଣୁ ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ, ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ଚାରିତ୍ରିକ ଲକ୍ଷଣ ହେଲା ଦୁଇଟି, ଯଥା ନିଜର 'ନିରପେକ୍ଷତା' (neutrality) ଓ ନିଜର 'ଅଦୃଷ୍ଟ ପରିଚୟ' ବା 'ଅଦୃଶ୍ୟମାନ ପରିଚୟ' (Anonymity) ।

ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ଅନ୍ୟଏକ ପରିଚୟ ହେଲା, ଏହା 'ପେଷାଗତ ବା ବୃତ୍ତିଭିତ୍ତିକ' । ରାଜନୀତିକରଣ (politicization) ପ୍ରକ୍ରିୟାର କୁ-ପ୍ରଭାବରୁ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀ ନିଜକୁ ଦୂରେଇ ରଖେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖିବା ଭାରତୀୟ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର କଥା । ଭାରତ ମଧ୍ୟ ମ୍ୟାକ୍ସ ୱେବରଙ୍କର 'ନିରପେକ୍ଷ-ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ତତ୍ତ୍ୱ' ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଅଛି । ଆମ ଦେଶରେ ପ୍ରଚଳିତ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଆଚରଣ ବିଧି ବା ନିୟମାବଳୀ (Civil Service Conduct Rule) ଅନୁସାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ରାଜନୀତି ଠାରୁ ଦୂରେଇ ରହନ୍ତି ଓ ସେମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ନିର୍ବାଚନରେ ନିଜର ମତଦାନ ଅଧିକାର (Right to Vote) ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବା ବତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଆମ ଦେଶର ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀ ଭାଗ ନିଏ ନାହିଁ । ଏପରିକି ନିର୍ବାଚନୀ ପ୍ରଚାରରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଭାଗ ନେଇ ନ'ଥାନ୍ତି । କୌଣସି ରାଜନୈତିକ ଦଳରେ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନେ ସାମିଲ ହେବାକୁ ଆଇନ ଜରିଆରେ ବାରଣ କରାଯାଇଛି । ଏପରିକି ଜଣେ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ନିଜ

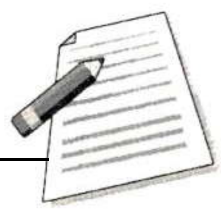

ପଦବୀରେ ଥାଇ ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହିସାବରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ନିର୍ବାଚନୀ ଚାପର ତାଡ଼ନାରୁ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ଦୂରରେ ରହେ । ଏପରିକି କୌଣସି ଦଳକୁ ସେ ଆର୍ଥିକ ସାହଯ୍ୟ ଓ ଚାନ୍ଦା ଦେବା ମଧ୍ୟ ଆଇନଦ୍ୱାରା ବାରଣ କରାଯାଇଅଛି । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ, ରାଜନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ, ନିରପେକ୍ଷତା ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିବା ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶାସନକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ଦେଇଥାଏ । ଫଳରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ସମାନତା ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ସୁରକ୍ଷିତ ରହେ ଓ ଏକଛତ୍ରବାଦୀ ଶାସନର ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ନିର୍ଯ୍ୟାତନାରୁ ନାଗରିକଙ୍କୁ ତଥା ଅମଲାତନ୍ତ୍ରକୁ ସୁରକ୍ଷା ମିଳିଥାଏ ।

୩୫.୩.୨ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ନିରପେକ୍ଷତା ପାଳନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧୋଗତି (Decline of the concept of Neutrality of Civil Service) :

ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ପାରମ୍ପରିକ ନିରପେକ୍ଷତା ଆଉ ଆଜି ଦିନରେ ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅମଲାତାନ୍ତ୍ରିକ ନିରପେକ୍ଷତା ଆଜି ଦିଗଭ୍ରଷ୍ଟ ଓ ବାଟବଣା ହୋଇ ଯାଇଛି । ଦିନକୁ ଦିନ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ନିର୍ଭୀକ ପଣିଆ, ସ୍ୱାଧୀନ ମନୋଭାବ ଓ ନିରପେକ୍ଷତାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଗଲାଣି । ଏହାର କାରଣ ମଧ୍ୟ ବହୁବିଧ ।

ପ୍ରଥମତଃ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ପୂର୍ବପରି ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା (ମନ୍ତ୍ରୀ)ର ଦାୟିତ୍ୱ ହୋଇ ଆଉ ରହିନାହିଁ । ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିସ୍ଥିତିରେ ନୀତିନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଭୂମିକା ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଅଛି । ଖାସ୍ କରି, ଏକ "ମିଳିତ ସରକାର" (Coalitional-Politics) ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଶାସକ ଦଳର ଅଂଶୀଦାରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଦର୍ଶଗତ ଓ ରାଜନୀତିକ ଭିନ୍ନତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଥିବାରୁ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମନ୍ୱୟତା ରହୁନାହିଁ । ଫଳରେ ରାଜନୈତିକ ତଥା ପ୍ରଶାସନିକ ସମସ୍ୟା ଓ ଅସଂଗତି ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି । ତେଣୁ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ମନ୍ତ୍ରୀ, ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ପଡୁଛି । ଏହାର ବିକଳ୍ପ ନଥିବାରୁ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇପଡୁଛି ଓ ଅଧିକ ରାଜନୈତିକ ଚାପର ଶିକାର ହୋଇ ନିଜର ନିରପେକ୍ଷତା ମଧ୍ୟ ହରାଇ ବସୁଛି ଏବଂ ଶେଷରେ ପ୍ରଶାସନ ଦୁର୍ନୀତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଡୁଛି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ କାରଣଟି ହେଲା, 'ମିଳିତ ସରକାର' (Coalitional Politics) ବ୍ୟବସ୍ଥାର କୁ-ପ୍ରଭାବ । ଅଂଶୀଦାର ଥିବା ଶାସକ ଦଳଗୁଡ଼ିକ ନିଜର ଦଳୀୟ ସ୍ୱାର୍ଥର ସୁରକ୍ଷା ଲାଗି ଅଧିକ ବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଥିବାରୁ ପ୍ରଶାସନ ଅଧିକ ଅମଲାତାନ୍ତ୍ରିକ (Bureaucratic) ହୋଇ ଯାଉଛି । ଦଳୀୟ ଚାପ ଓ ଦଳୀୟ ସ୍ୱାର୍ଥର ଆଧିକ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ପ୍ରଶାସକ ମିଳିତ ଶାସକ ଦଳର ଦୁର୍ବଳତାକୁ ପାଥେୟ କରି ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେଉଛନ୍ତି ଓ ଶାସକ ଦଳର 'ହାତ ବାରିସୀ' ହିସାବରେ ଅଧିକ କ୍ଷମତା ମଧ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି ।

ତୃତୀୟରେ, ପରିବର୍ତ୍ତିତ ରାଜନୀତିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଭାରତରେ ରାଜନୈତିକ କନ୍ଦଳ ଓ ଆଦର୍ଶଗତ ବିବାଦ ବା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଏବଂ ଭିନ୍ନ ମତଭେଦର ଉଦ୍‌ଭବ ଯୋଗୁଁ ଅମଲାତାନ୍ତ୍ରିକ ନିରପେକ୍ଷତା ଓ ସାଧୁତା ଏକ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ହୋଇଗଲାଣି । ଫଳରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀ ଦିନକୁ ଦିନ ସ୍ୱାର୍ଥୀ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛି ଓ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ପରିସର ଦିନକୁ ଦିନ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଅଛି ।

ଚତୁର୍ଥରେ ଅମଲାତାନ୍ତ୍ରିକ ନିରପେକ୍ଷତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏବେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି 'ଅମଲାତାନ୍ତ୍ରିକ ଆନୁଗତ୍ୟ ବା ଅଙ୍ଗିକାରବଦ୍ଧତା' । ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ରାଜନୈତିକ ନିରପେକ୍ଷତାର ସ୍ଥାନ ନେଇଛି ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରତି ପ୍ରଶାସନମାନଙ୍କର ନିଃସର୍ତ୍ତ ଆନୁଗତ୍ୟ । ଧିରେ ଧିରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ସହିତ ଶାସକଦଳର ଏକ 'ମଧୁଚନ୍ଦ୍ରିକା' ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଫଳରେ ନିରପେକ୍ଷ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ସ୍ଥାନ ନେଇଛି 'ଆନୁଗତ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ବା ଆଜ୍ଞାବହ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର' (Committed Bureaucracy) ।

Notes

୩୫.୩.୩. ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ବା ଆନୁଗତ୍ୟଭିତ୍ତିକ ବା ଆଜ୍ଞାବହ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର (Committed Bureaucracy) :

ବହୁ ବିକାଶୋନ୍ମୁଖୀ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ମ୍ୟାକ୍ସ୍ ୱେବରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୂଚିତ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏପରିକି ଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ମ୍ୟାକ୍ସ ୱେବରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୂଚୀତ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ସମାଲୋଚନାର ଶରବ୍ୟ ହେଲା । କାରଣ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ସାମାଜିକ ଆଇନ୍‌ର ଦାବୀ ଗୁଡ଼ିକ ପୂରଣ କରିବାରେ ଏହାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ନଥିଲା ।

ଆମ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତିର ଦୁଇ ଦଶନ୍ଧିପରେ, ଭାରତର ତତ୍‌କାଳୀନ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଥମ କରି "ଆଜ୍ଞାବହ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ବା ଆନୁଗତ୍ୟ ଭିତ୍ତିକ ବା ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର" ତତ୍ତ୍ୱର ବାର୍ତ୍ତାବହ ଥିଲେ । ତତ୍‌କାଳୀନ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତା ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ନିଜର ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସହିତ ପାରମ୍ପରିକ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ନିରପେକ୍ଷତା ଓ ଅଦୃଷ୍ଟଭାବ (Anonymity) ଗୁଣର ଯଥାର୍ଥତା ବିଷୟରେ ନିଜର ସନ୍ଦେହ ଜାହିର କଲେ । ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧତାର ଅଭାବ ପ୍ରତି ଶ୍ରୀମତୀ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜର କଠୋର ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ମତ ଥିଲା ଯେ ପାରମ୍ପରିକ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧତାର ଅଭାବ ଯୋଗୁଁ ଦେଶର ବିକାଶ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି । ତେଣୁ ସେ ଏପରି ଏକ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ପରିକଳ୍ପନା କଲେ, ଯାହା ସାମାଜିକ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ କରିବା ସହିତ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରିବ । ତେଣୁ ସାମାଜିକ ବିକାଶ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ପାରମ୍ପରିକ ନିରପେକ୍ଷ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ବିକଳ୍ପ ଭାବରେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର, ଆନୁଗତ୍ୟଭିତ୍ତିକ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ବା ଆଜ୍ଞାବହ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରକୁ ଅଧିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଲେ ଶ୍ରୀମତୀ ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀ । ତାଙ୍କର ଏହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ ଭାରତରେ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ଦିଗରେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ବା ଆନୁଗତ୍ୟଭିତ୍ତିକ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ବା ଆଜ୍ଞାବହ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ହିଁ ଅଧିକ ସହାୟକ ହୋଇ ପାରିବ ।

ଶ୍ରୀମତୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ବା ଆଜ୍ଞାବହ ଅମଲାତାନ୍ତ୍ରିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ସେତେବେଳେ ରାଜନୀତି ଓ ପ୍ରଶାସନିକ ସ୍ତରରେ ଗଭୀର ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟିକଲା । ସମାଲୋଚକ ତଥା ବୁଦ୍ଧିଜୀବି ମହଲରେ ଏକ ସଂଶୟ ଜାତ ହେଲା ଯେ ଏହି ନୂତନ ପରିକଳ୍ପନା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଗଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଶାସନିକ ଅଘଟଣ ସୃଷ୍ଟି ହେବ । ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ସୃଷ୍ଟି ହେବ ଏକ 'ମେରୁଦଣ୍ଡ ବିହୀନ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର', ଯାହାକି ସର୍ବଦା 'ହାଁ ଜୀ' (yes, Minisster) କହି ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞାବହ ହୋଇଯିବ ଓ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସମସ୍ତ ଆଦେଶକୁ ମଥାପୋତି ମାନିନେବ । ଶାସକଦଳର ଦଳୀୟ ଆଦର୍ଶକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀ ବାଧ ହେବେ ଓ ଫଳରେ ପ୍ରଶାସନିକ ନିରପେକ୍ଷତା ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୋଇଯିବ । ସମସ୍ତଙ୍କର ସମାଲୋଚନାକୁ ପ୍ରତିହତ କରି ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ବା ଆନୁଗତ୍ୟ ଭିତ୍ତିକ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ସପକ୍ଷରେ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଗଲା ଯେ ଶାସକ ଦଳର ଦଳୀୟ ଆଦର୍ଶକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର 'ଆଜ୍ଞାବହ' ହୋଇଯିବ । ଏଠାରେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା କହିଲେ ବୁଝିବାକୁ ହେବା ଯେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀ ଦେଶର ବିକାଶ ପ୍ରତି ସଚେତନ ହେବେ ଏବଂ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ ହେବେ । ରାଜନୀତି ଓ ପ୍ରଶାସନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭେଦଭାବଟିକୁ ସାବଧାନତାର ସହିତ ଦୂରକରାଯାଇ ପାରିଲେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରକୁ ଦେଶର ବିକାଶ ପାଇଁ ନିୟୋଜିତ କରାଯାଇପାରିବ । ଏକଥା ସୂଚିତ କରାଯିବା ଉଚିତ ହେବ ଯେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ବିକାଶର ପ୍ରାଥମିକତା ଆଗ ଓ ଅମଲାତାନ୍ତ୍ରିକ ନିରପେକ୍ଷତା ପଛରେ । ଉଭୟ ପରସ୍ପରର ବିରୋଧୀ ନୁହନ୍ତି । ବରଂ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ସହଭାଗିତା, ସହଯୋଗ ଓ ସଦ୍‌ଭାବ ।

ଅଙ୍ଗୀକାର ବଦ୍ଧ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର କହିଲେ ବୁଝାଏ ସାମାଜିକ ସ୍ତରରେ ଏକ ସଚେତନ ତଥା ସଜାଗ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଯେ କି ଦଳୀୟ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପରତାକୁ ଅଧିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେବା ସହିତ ବିକାଶ ମୂଳକ ତଥା ପ୍ରଗତି ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଅଧିକ ମନପ୍ରାଣ ଦେଇ ବାସ୍ତବାର ରୂପଦେବେ । ତାହା ହିଁ ହେବ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ

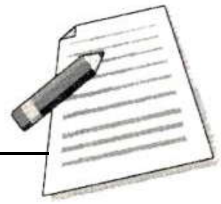

Notes

ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ସକାରାତ୍ମକ ଅବଦାନ, ଯାହା ହେବ ଦେଶ ତଥା ସମାଜର ବିକାଶର ପ୍ରକୃତ ସାରଥୀ । ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତାନପାଦ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ସମାଜରେ ନିରପେକ୍ଷ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ବାସ୍ତବ ବିକଳ୍ପ ହେବ ଅଙ୍ଗୀକାର ବଦ୍ଧ ବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ଯାହା କି ସମାଜର ବିକାଶ ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହେବ; କିନ୍ତୁ ଶାସକ ଦଳ ପାଖରେ ଆନୁଗତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବ ନାହିଁ ।

ପାଠ ସଂପର୍କିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ ୩୫.୩

ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର ।

(କ) ପାରମ୍ପରିକ ସାଧାରଣ ପ୍ରଶାସନର ଭିତ୍ତିଭୂମି ହେଲା ________ ଓ ________ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ।

(ଖ) ________ ନୀତି ଅମଲାତନ୍ତ୍ରକୁ ________ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ରଖେ ।

(ଗ) ଭାରତରେ ପ୍ରଚଳିତ ବେସାମରିକ ସେବା ସମ୍ପର୍କିତ ଆଚରଣ ବିଧି ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ରାଜନୀତିରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟରୁ ________ ରଖେ ।

(ଘ) ଏହା ଏକ ଅବଧାରିତ ସତ୍ୟ ଯେ, ଆଜିର ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ନୀତି ________ ଓ ନୀତି ________ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅବଦାନ ରହିଅଛି ।

(ଙ) ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଜଣେ ମନ୍ତ୍ରୀ ସର୍ବଦା ଜଣେ ବିଶାରଦ (Expert) ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ସେ ________ଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ନେବାକୁ ବାଧ ହାଇଥାଆନ୍ତି ।

(ଚ) ________ ଭାରତର ପାରମ୍ପରିକ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରକୁ ବିକାଶର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ (Stumbling block) ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଏକ ________ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ ।

(ଛ) ବିକାଶ ସହିତ ଆବଶ୍ୟକତା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ________ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁନଥିବାରୁ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ସମାଲୋଚନା ଶରବ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ।

୩୫.୪ ମାନସିକ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତା ଓ ଅବସାଦର ଉତ୍ସ (Source of Stress)

ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ, ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ପରିଣତ ହୋଇଛି ରାଜନୀତିକରଣ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରରେ । ଚାଟୁକାରିତା ଓ ଖୋସାମଦ୍ ଗୁଣରେ ଆଜିର ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ପରିପୁଷ୍ଟ । ଶାସକଦଳକୁ ଚାଟୁକାରିତାରେ ଖୁସ୍ କରିବା ଓ ମନ୍ତ୍ରୀ ତଥା ରାଜନେତାମାନଙ୍କର ଆଦେଶକୁ ଅବଜ୍ଞା ନକରିବା ହେଉଛି ଆଜିର ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ଦୋଷ ଓ ଦୁର୍ବଳତା । ଚାଟୁକାରିତା ଏକ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ପହଁଲାଣି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ଶାସକଦଳକୁ ଖୁସ୍ କରିବାରେ ଓ ଶାସକଦଳର ମନ୍ତ୍ରୀ, ସାଂସଦ ଓ ରାଜନେତାଙ୍କୁ ଖୋସାମତ୍ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ସାମାଜିକ ବିକାଶ ପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଗୋଟିଏ କଥା ଓ ଶାସକ ଦଳର ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ରାଜନେତାମାନଙ୍କର ହାତରେ କାଠ କଣ୍ଢେଇ ହୋଇ ନାଚିବା ଅଲଗା କଥା । ଏହି ଦୁଇଟି କଥା ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ପରିକ ଭିନ୍ନତା ରହିଛି । ଏବେ ଗୋଟିଏ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଉଛି ଯେ ବହୁସମୟରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀ ନିଜର ବିବେକାନୁସାରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ନ କରି ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ରାଜନେତାମାନଙ୍କର ଆଦେଶକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି, ଯାହା ଅସମୀଚିନ । ଏହା ଫଳରେ ପ୍ରଶାସନରେ ରାଜନୈତିକ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଦିନକୁ ଦିନ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି । ଏକଥା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ସତ୍ୟ ଯେ, ନିରପେକ୍ଷ ପ୍ରଶାସନ ଓ ରାଜନୈତିକ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ପରସ୍ପର ବିରୋଧି ଓ ଉଭୟଙ୍କର ସହାବସ୍ଥାନ ଅସମ୍ଭବ ମନେହୁଏ ।

ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ନୀତି ପ୍ରଣୟନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲୋକପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱ ରହିଛି ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ, ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନର ଗଭୀରତା ଓ ବୈଷୟିକ ପାରଙ୍ଗମତା (Expertise) ର ପରିସୀମା ମଧ୍ୟ ସୀମିତ । ଅବଶ୍ୟ ଲୋକପ୍ରତିନିଧି ଭାବରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଅଭାବ ଓ ଅସୁବିଧାକୁ ସରକାରଙ୍କ ନିକଟରେ ପେସ୍ କରିବା ଓ ତତ୍ସମ୍ପର୍କିତ ସମାଧାନର ପନ୍ଥା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ପାଇଁ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବା ସେମାନଙ୍କର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଦେଖାଯାଉଛି ଯେ, ରାଜନେତା ଓ ଲୋକପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଅନୁରୋଧ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ସଦାସର୍ବଦା ପାଳନ କରିପାରୁନଥିବା ପଦସ୍ଥ ଅଧିକାରୀମାନେ ବହୁ ଚାପ ତଥା ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଛନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟାୟ ଏବଂ ପ୍ରତିଶୋଧମୂଳକ ଲାଞ୍ଛନାର ଶିକାର ହେଉଛନ୍ତି । ଫଳରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ମାନସିକ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତା ଓ ଅବସାଦ ଦିନକୁ ଦିନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଛି । ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର ଯୁବ-ଆଇ.ଏସ୍. ଅଧିକାରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଦୁର୍ଗାଶକ୍ତି ନାଗପାଲ ଓ ହରିୟାଣାର ବରିଷ୍ଠ ଆଇ.ଏ.ଏସ୍. ଅଧିକାରୀ ଶ୍ରୀ ଅଶୋକ ଖେମ୍କାଙ୍କର ଅସହାୟତା ସମସ୍ତେ ଉପଲବ୍ଧ କରିବା କଥା । ନିରୀହ ତଥା ସରଳମନା କର୍ମଚାରୀ ଓ ପଦସ୍ଥ ଅଧିକାରୀଟି ମାନସିକ ନିର୍ଯ୍ୟାତନାର ଶିକାର ହେଉଛି ଓ ରାଜନେତାଙ୍କର ଆକ୍ରୋଶ ମନୋଭାବର ତାଡ଼ନା ବେଳେ ବେଳେ ଅସହ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ପାଖରେ କୌଣସି ପ୍ରତିକାରର ସୁବିଧା ଓ ସୁଯୋଗ ନାହିଁ । ଏପରି ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି । ଚାକିରୀରେ ବଦଳି, ନିଲମ୍ବନ ଓ ଚାକିରୀରୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ବହିଷ୍କାର ଦ୍ୱାରା ମାନସିକ ଚାପଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଆଜିର ପଦସ୍ଥ ଅଧିକାରୀମାନେ ମାନସିକ ସ୍ତରରେ ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଏହାର ଆଶୁ ପ୍ରତିକାର ନାହିଁ ଓ ଆଇନଗତ ପ୍ରତିକାର ଥିଲେ ବି ଉପଯୁକ୍ତ ନ୍ୟାୟ ମିଳିବା ବ୍ୟୟ ଓ ସମୟ ସାପେକ୍ଷ ହୋଇ ପଡୁଛି । ପ୍ରଶାସନରେ ରାଜନୈତିକ ହସ୍ତକ୍ଷେପର ସୀମା ଟପି ଯିବା ହେତୁ ପ୍ରଶାସନିକ ନିରପେକ୍ଷତା ଏକ ସ୍ୱପ୍ନରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠ, ସାଧୁ ଏବଂ ସଚ୍ଚୋଟ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର କଣ୍ଠରୁଦ୍ଧ ହୋଇସାରିଲାଣି । ସେମାନେ ନୀରବ ରହିବା ଉଚିତ୍ ମନେ କରୁଛନ୍ତି ।

ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ରାଜନୀତିକରଣର ଶିକାର ହେବାର ଅନ୍ୟ ଏକ ଦିଗ ରହିଛି । ବହୁ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଅଧିକାରୀ 'ରାଜନୀତିକରଣ' ଢାଲକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥ ସାଧନ ଲାଗି ଓ ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳମୟ କରିବା ପାଇଁ ସହକର୍ମୀ ତଥା ଅଧସ୍ତନ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ 'ବଳିବୋଦା' (Scapegoat) କରିବାକୁ ପଛାଉନାହାଁନ୍ତି । ଫଳରେ, ନିରୀହ ତଳପାହ୍ୟାର ଅଧିକାରୀବୃନ୍ଦ ସର୍ବଦା ମାନସିକ ଚାପଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ମାନସିକ ସନ୍ତୁଳନ ହରାଇ ବସୁଛନ୍ତି ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ପକାଯାଇପାରେ । ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ, ଏକାଧିକ ଅନଭିଜ୍ଞ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥୀ ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ସାଂସଦ ନିଜର ଦୋଷ, ଦୁର୍ବଳତା ଏବଂ ଅସାଧୁ ମନୋଭାବ ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥ ଯୋଗୁଁ ପ୍ରଶାସକମାନଙ୍କର ଅନୁଗତ ହୋଇପଡୁଛନ୍ତି ଓ ନିଜର ପଦବୀର ମାନ୍ୟତା ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ହରାଇ ବସୁଛନ୍ତି । ଫଳରେ ପ୍ରଶାସନିକ ନିରପେକ୍ଷତା ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଛି ଓ ଶେଷରେ ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ହେଉଛନ୍ତି ନିରୀହ ଜନସାଧାରଣ (ଆମ୍ ଆଦ୍ମୀ) ।

କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ଯେ, ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା ଓ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ମଧୁଚନ୍ଦ୍ରିକା କିମ୍ବା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ଯାହା ପ୍ରଶାସନିକ ନିରପେକ୍ଷତା ତଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ପ୍ରତି କ୍ଷତିକାରକ । ଫଳରେ ସାଂଗଠନିକ ସନ୍ତୁଳନ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ଓ ଦେଶର ସୁଶାସନରେ ବ୍ୟାଘାତ ଉପୁଜେ । ପ୍ରଶାସନିକ ଉତ୍ତରଦାୟିତ୍ୱ ହ୍ରାସ ପାଏ ଓ ପ୍ରଶାସନିକ ସଂଗଠନ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼େ ଏବଂ ପ୍ରଶାସନିକ ଅଚଳାବସ୍ଥା ପହଂଚିବାରେ ବିଳମ୍ବ ହୁଏ ନାହିଁ ।